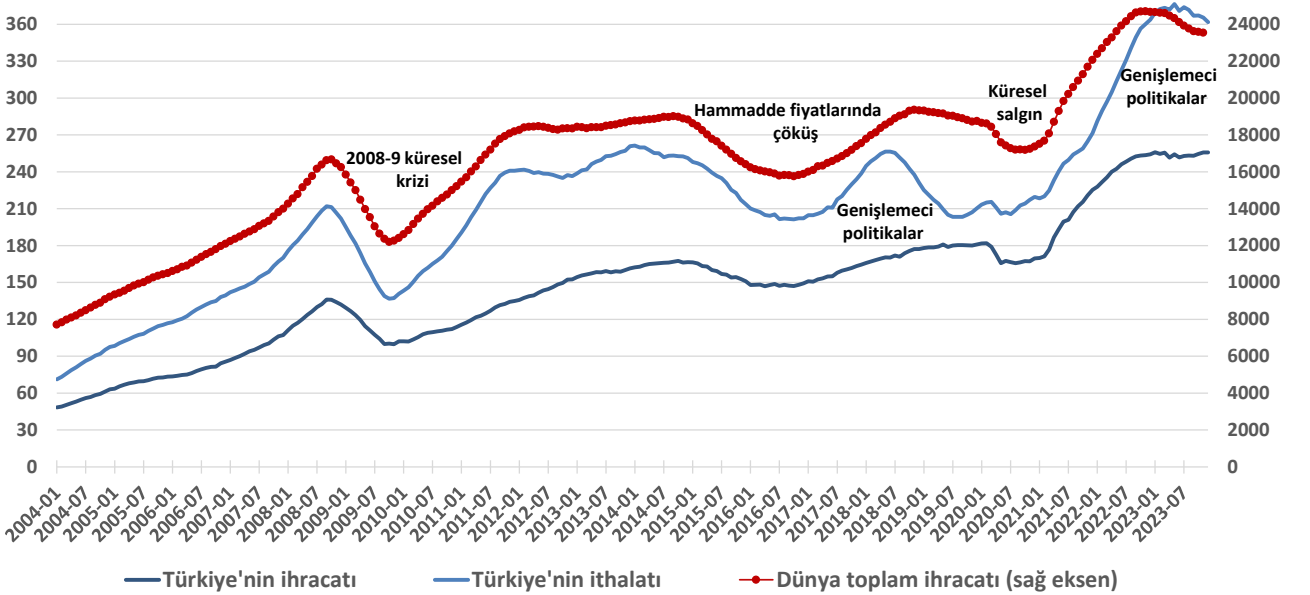

Dış ticarete küresel eğilimler ve 2024'te
Türkiye'nin dış ticaret görünümüSumru Öz¹

2022 yılında 24,7 trilyon dolarla rekor kıran küresel ürün ticareti 2023'ü yüzde 1,9 daralma ile kapattı [1]. Daralmanın gelişmiş ülkelerdeki talebin zayıflaması ve hammadde fiyatlarının düşmesinden kaynaklandığı belirtilen Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) raporunda Uzak Doğu ülkelerinin de her zamankinden daha düşük bir performans sergilediği belirtiliyor [2]. Çin ve ABD ekonomileri arasındaki karşılıklı bağımlılığın azalması başta olmak üzere jeopolitik gelişmeler de küresel ticareti baskılıyor. Bu araştırma notu, küresel eğilimler ışığında 2024 yılında Türkiye'nin dış ticaretinin nasıl bir seyir izleyeceğini ortaya çıkarmaya çalışıyor.

Şekil 1, 2004-2023 dönemi için aylar itibarıyla son bir yılda Türkiye'nin yaptığı ürün ihracatı ve ithalatını dünya toplam ürün ihracatı ile birlikte veriyor. 2000'lerin başlarında hızla artan uluslararası ürün ticaretinin, küresel krizde daralmakla beraber, 2010-11'de toparlandığı ve 2014'e kadar ılımlı bir şekilde arttığı görülüyor. 2015-16'da küresel ticaretin değer olarak azalmasında hammadde fiyatlarındaki çöküş rol oynuyor. Küresel ürün ihracatı 2018 yılında 2014'teki düzeyini aşmakla beraber, 2019 boyunca süren ılımlı azalma pandemi sürecinde belirgin bir gerilemeye dönüşüyor. 2021'de bir önceki yılın kayıplarını karşılayarak hızla büyüyen dünya ekonomisi ile koşut olarak küresel ticarete yaşanan hızlı artış, 2023'te yerini hacimde önemli bir değişiklik olmamakla beraber [2] değer olarak ılımlı bir azalışa bırakmış durumda.

Şekil 1. Son 20 yılda dünyada ve Türkiye'de dış ticaret (milyar dolar)

Kaynak: TÜİK [3], IMF [4]

¹ Koç Üniversitesi-TÜSİAD EAF

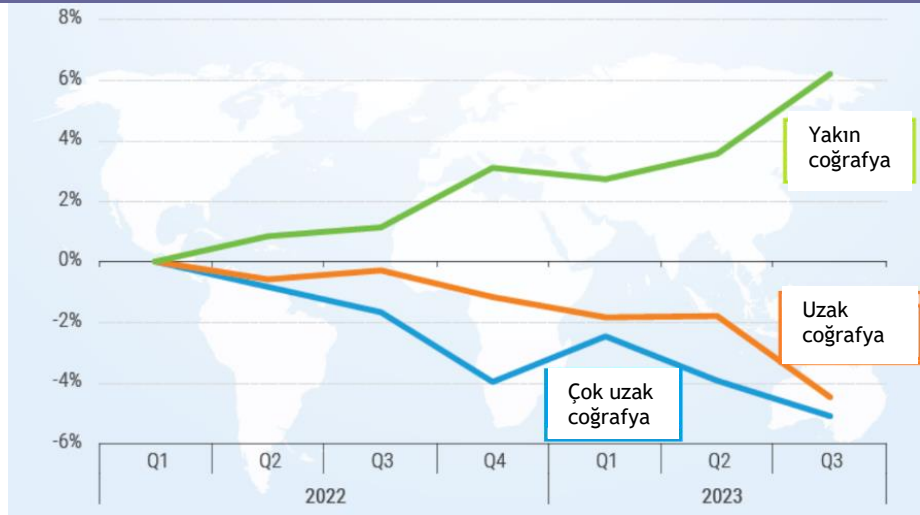
Yukarıdaki grafik son yirmi yılda Türkiye ihracatının dünya toplam ihracatı ile paralel bir seyir izlediğini gösteriyor. Dönem başında hızla artan ürün ihracatı, küresel krizin başladığı 2008 Eylül ayından itibaren bir yıl boyunca daraldıktan sonra 2014'e kadar ılımlı bir şekilde artıyor. 2015-16'da küresel ticaretteki gerilemeyle paralel olarak azalan ihracat, 2018'de toparlanarak 2014 sonundaki değerine ulaşmakla beraber pandemi sürecinde tekrar geriliyor. COVID-19 salgınının neden olduğu kayıpları karşılayan küresel büyümenin tetiklemesiyle dünya ticaretinde 2021'de başlayan hızlı artış, Türkiye'nin ihracatında da görülüyor. Yıllık bazda 2004'teki yüzde 33,7'lik büyümenin ardından yüzde 32,8 ile Türkiye tarihindeki en yüksek ikinci ihracat artışı 2021 yılında gerçekleşiyor [3]. 2022'de yavaşlayarak da olsa artmaya devam eden Türkiye'nin ürün ihracatı 2023 başında 256 milyar dolarla rekor kırmakla beraber yıl boyunca yatay seyrediyor.

Şekil 1, dünya toplam ticaretiyle paralel hareket eden ihracattan farklı olarak Türkiye'de ithalatın küresel eğilimlerden ayrıştığı iki dönem olduğunu gösteriyor. Bunlardan ilki Kredi Garanti Fonu (KGF) kaynaklarının Hazine desteğiyle güçlendirilmesiyle bu kapsamda kullanılan kredi miktarının kümülatif olarak 2016'da 10 milyar liradan 2018 Eylül ayında neredeyse 290 milyara ulaştığı [5] dönem. TL'nin dolar karşısında yılbaşına göre yüzde 70 değer kaybettiği Eylül 2018'e kadar KGF kapsamında alınan krediler bu dönemde ithalatın 200 milyardan 250 milyar dolara fırlamasında etkili olmuş gibi görünüyor. Türkiye'nin ithalat artışının küresel ticaret artışının üzerine çıktığı ikinci dönem politika faizinin düşürülmeye başlandığı 2021 Eylül ayı ile rasyonel ekonomi politikalarına dönülen Haziran 2023 arasında. Bu dönemde ithalatın yüzde 42 artarak 370 milyar dolara çıkması, ihracattan farklı olarak ithalatın genişlemeci politikalarından etkilendiğini gösteriyor.

Küresel ticarete son gelişmeler ve 2024 beklentileri

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) raporuna göre son bir yılda Brezilya ve Avrupa Birliği'nin ihracatı ile Rusya'nın ithalatı dışında dünyanın en büyük ekonomilerinin dış ticareti azaldı. 2023 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla yıllık olarak gelişmiş ülkelerin ithalatı yüzde 4, ihracatı yüzde 1 azalırken bu oranlar gelişmekte olan ülkeler için sırasıyla yüzde 6 ve yüzde 7 oldu [2]. Mesafeye göre bölgeler arası ticarete çeyreklik değişimi veren Şekil 2, 2022'nin başından itibaren coğrafi ve jeopolitik olarak yakın ülkeler arasındaki ticaretin arttığını uzak ve çok uzak ülkeler arası ticaretin ise azaldığını gösteriyor.

Şekil 2. Coğrafi uzaklığa göre bölgeler arası karşılıklı ticarete çeyreklik değişim (%)

Kaynak: UNCTAD [2]

2022 başından itibaren jeopolitik ve coğrafi olarak uzak ve çok uzak ülkeler arası ticaretin azalması, Çin ve ABD arasındaki karşılıklı bağımlılığın azalmasının bir yansıması gibi görünüyor. Devam etmesi beklenen bu sürecin yanında 2024'te uluslararası ticareti etkilemesi beklenen unsurlardan ilki küresel büyümedeki yavaşlama. Pandemi sonrası artan enflasyona karşı birçok ülkede uygulanmakta olan yüksek faizlerin gecikmiş etkisi, sıkılaştırılan kredi koşulları ve azalan yatırımlar nedeniyle 2022'den bu yana yavaşlayan küresel büyümenin 2024'te yüzde 2,4'e inmesi bekleniyor [6]. 2023'ün ikinci yarısında sanayi üretiminde daralmaya işaret eden 50 puanın altında seyreden küresel Satınalma Yöneticileri Endeksi (PMI) Şubat 2024'te 50,3'e [9] çıkmakla beraber PMI altında yer alan yeni ihracat siparişi endeksi henüz 50 puanı aşamadı [1].

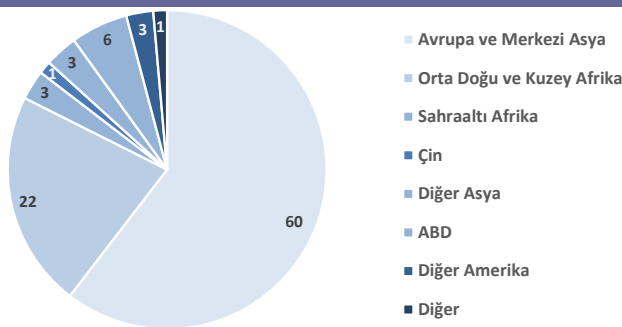
Küresel ticareti etkilemesi beklenen ikinci unsur, bölgesel çatışmalar ve süren jeopolitik gerilimlerin emtia piyasalarındaki belirsizliği daha da artıracak olması. Ek olarak temiz enerjiye geçiş için gerekli bazı kritik minerallerin tedarik zincirini güvence altına alma çabaları, fiyat hareketlerine yol açarak piyasalardaki oynaklığı artırma potansiyeli taşıyor. Üçüncü olarak, tedarik zincirlerinin jeopolitik gerilimler ve dış ticaret politikası değişikliklerinden nasıl etkileneceği, küresel ticaretin seyrinde etkili olacak gibi görünüyor. Bu bağlamda ABD ile Çin arasındaki ticaretin azalması, Uzak Doğu'daki diğer ülkeler ve Meksika gibi büyük ekonomilere yakın ülkelerdeki şirketlerin tedarik zincirine daha fazla entegre olmaları için fırsat yaratabilir [2].

2024'te küresel ticareti etkileyeceği düşünülen bir başka unsur da üç önemli deniz ticaret yolunun aynı anda tehdit altında olması. Kızıldeniz'de ticari gemilere yapılan saldırılar Mayıs 2023'e kıyasla Süveyş Kanalı, kuraklık nedeniyle su seviyesinin düşmesi ise iki yıl öncesine göre Panama Kanalı üzerinden yapılan ticareti neredeyse yarıya indirmiş durumda. Ayrıca Ukrayna'daki savaş Karadeniz ticaretini tehdit ediyor [7]. Bu gelişmeler 2022'nin başından beri coğrafi ve jeopolitik olarak yakın ülkeler arasındaki ticaretin artma, uzak ve çok uzak ülkeler arası ticaretin ise azalma eğiliminin sürmesine neden olabilir. Son olarak, gerek sanayi politikalarına dönüş gerekse yeşil ekonomiye geçiş için geliştirilen gümrük tarifeleri ve diğer kısıtlayıcı önlemler ile sübvansiyonlar, küresel ticaretin seyrini etkileme potansiyeli taşıyor. 2023'te arttığı gözlemlenen bu tür kısıtlayıcı politikaların 2024 yılında da uluslararası ticareti baskılaması bekleniyor [2].

2024 için Türkiye'nin ihracat ve ithalat beklentileri

Şekil 1'in gösterdiği gibi dünya toplam ihracatı ile paralel bir seyir izleyen Türkiye ihracatının 2024 performansı, küresel eğilimi etkilemesi beklenen unsurlar ışığında tahmin edilebilir. Bu unsurlardan ilki olan küresel büyümenin yüzde 2,4'e düşeceği beklentisi, 2024'te dış talebin çok güçlü olmayacağına işaret ediyor.

Şekil 3. Bölgelere göre Türkiye'nin ihracatı (%)

Kaynak: TÜİK [3]

2023 yılı için Türkiye ihracatında bölgelerin payını veren Şekil 3, ihracatın yüzde 60'ının Avrupa ülkeleri ile Asya'daki eski Sovyet cumhuriyetlerinden oluşan merkezi Asya ülkelerine yapıldığını gösteriyor. Bu bölgede 2024 büyümesinin küresel büyüme ile aynı olması bekleniyor [6]. Türkiye ihracatında yüzde 22'lik paya sahip olan Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin ise 2024 yılında yüzde 3,5 büyüyeceği tahmin ediliyor [6].

Türkiye ihracatının yüzde 82'sinin yöneldiği bu iki bölge için yapılan büyüme tahminleri, 2024'te dış talepteki artışın ılımlı olacağını gösteriyor. Küresel ticareti etkileyebilecek ikinci unsur olan bölgesel çatışmalar ve süren jeopolitik gerilimler nedeniyle artması beklenen emtia piyasasındaki dalgalanma, hammadde ihracatçısı olmayan Türkiye'nin ihracatından çok ithalatını etkileme potansiyeli taşıyor. Çin ve ABD ekonomileri arasındaki ticari bağımlılığın azalması, jeopolitik gerilimler ve dış ticaret politikalarındaki değişimin Çin dışındaki Uzak Doğu ekonomilerindeki ve Meksika gibi büyük ekonomilere yakın ülkelerdeki şirketlerin tedarik zincirine daha fazla entegre olması için yarattığı fırsat Türkiye için kısmen geçerli. Zira AB ülkelerine yakınlık bir fırsat yaratmakla birlikte ABD'nin Türkiye ihracatı içindeki payı yüzde 6 ile sınırlı. Şekil 2'deki küresel eğilim, yani en azından 2022 başından bu yana coğrafi ve jeopolitik olarak yakın ülkeler arasındaki ticaretin artma, uzak ve çok uzak ülkeler arası ticaretin ise azalma eğilimini sürdürmesi, zaten ihracatının yüzde 82'sini yakın ülkelere yapan Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir değişikliğe yol açma potansiyeli taşıyor. Şekil 3'e göre Türkiye'nin ihracatının yüzde 90'dan fazlasını yaptığı Avrupa ve Merkezi Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi ile Amerika kıtasındaki ülkelere yönelik taşımacılık için tehdit altında olan deniz ticaret yollarını kullanmak zorunda olmaması bir şans olarak değerlendirilebilir.

Son olarak, küresel ticareti etkileme potansiyeli taşıyan unsurlardan olan sanayi politikalarına dönüş ve iklim değişikliğine karşı alınacak önlemler kapsamında değerlendirilebilecek bir uygulama, Türkiye'nin ihracatında yüzde 42 paya sahip olan Avrupa Birliği'nin Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM). 1 Ekim 2023 tarihinde raporlama yükümlülüğü ile sınırlı olarak uygulamaya giren SKDM'nin 2026'ya kadar mali yükümlülük doğurmayacak olması [8] nedeniyle Türkiye'nin 2024 ihracatını şimdilik olumsuz etkilemeyeceği söylenebilir.

Özetle, küresel ticarete 2024 öngörülerinin karamsar olmasına yol açan diğer unsurlar Türkiye açısından geçerli olmamakla beraber dış talep artışının sınırlı olacağı beklentisi göz önüne alındığında, 2004'ten beri dünya toplam ihracatı ile benzer bir eğilim sergileyen Türkiye'nin ihracatında 2024 boyunca ılımlı bir artış beklenebilir. İhracattan farklı olarak Türkiye'de ithalatın, genişlemeci politikalar uygulandığı dönemlerde küresel ticarete göre daha hızlı arttığı, ancak bu politikalar sürdürülemez hale geldiğinde daha hızlı azaldığı geçmiş dönem gerçekleştirmelerinden hareketle ithalatın 2023 ortasında başladığı düşme eğilimini sürdüreceği öngörülebilir.

Kaynaklar

- [1] Dünya Bankası. 2024. Global Monthly, Şubat 2024, The World Bank <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/abf6fab46b08d9edfcf1187e6a3e108e-0350012023/related/Global-Monthly-Feb2024.pdf>
- [2] UNCTAD Global Trade Update. 2023. <https://unctad.org/publication/global-trade-update-december-2023>
- [3] TÜİK. 2022. Dış Ticaret İstatistikleri.
- [4] IMF. 2024. Direction of Trade Statistics. <https://data.imf.org/>
- [5] T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Finansal Piyasalar ve Kambiyo Genel Müdürlüğü. 2018. Hazine Destekli Kefalet Sistemi Aralık 2018 Raporu. <https://www.hmb.gov.tr/finansal-piyasalar-ve-kambiyo-raporlari>
- [6] Dünya Bankası. 2024. Global Economic Prospects. Ocak 2024. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/7fe97e0a-52c5-4655-9207-c176eb9fb66a/content>
- [7] UNCTAD 2024. Unprecedented shipping disruptions raise risk to global trade, UNCTAD warns. Şubat 2024. <https://unctad.org/news/unprecedented-shipping-disruptions-raise-risk-global-trade-unctad-warns>
- [8] T.C. Ticaret Bakanlığı. 2024. AB SKDM Bilgi Notu. <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat/ab-sinirda-karbon-duzenleme-mekanizmasi/ab-skdm-bilgi-notu>
- [9] Trading Economics. 2024. JPMorgan Global PMI. <https://tradingeconomics.com/world/manufacturing-pmi>